

BLIJVENDE SOCIALE ONGELIJKHEDEN IN HET VLAAMSE ONDERWIJS

Barbara Tan

1. INLEIDING

De naoorlogse periode wordt gekenmerkt door een enorme expansie in de onderwijsdeelname. In alle welvaartsstaten blijkt iedere generatie hoger geschoold te zijn dan de voorgaande. Uit het toonaangevende vergelijkend onderzoek van Blossfeld en Shavit (1993) naar de onderwijskansen in dertien landen, blijkt evenwel dat deze uniforme tendens van een groeiende onderwijsdeelname, weinig tot geen verandering heeft teweeggebracht in de sociaal ongelijke onderwijskansen. Met uitzondering van Zweden en Nederland bleef de invloed van het sociaal milieu bij de verschillende transities in het onderwijs stabiel, terwijl ook de samenhang tussen sociale afkomst en het bereikt onderwijsniveau onverminderd bleef.

Sedert de publicatie van deze studie, zijn er evenwel nog recentere onderzoeken verschenen, waarvan de conclusies niet altijd in dezelfde lijn liggen van bovengeciteerd onderzoek. Zo vonden Müller en Haun (1994) voor Duitsland dat er wél sprake is van een egalisering van de onderwijskansen, althans wat het leerplichtonderwijs betreft. Gelijkaardige resultaten werden genoteerd door Jonsson, Mills en Müller (1996) voor respectievelijk Duitsland, Groot-Brittannië en Zweden. Voor dit laatste land werd de conclusie uit de dertien-landenstudie dus herbevestigd.

Ook Shavit en Westerbeek (1998) komen voor Italië tot het besluit dat de sociale ongelijkheden inzake bereikt onderwijsniveau, minder persistent zijn dan zou blijken uit het eerdere onderzoek van Cobalti en Schizzerotto (1993).

België maakte geen deel uit van de dertien-landenstudie. Aansluitend bij het internationaal onderzoek stellen we ons in deze bijdrage de vraag hoe de onderwijsdeelname en in het bijzonder de deelname aan het hoger onderwijs van kinderen van een verschillende sociale afkomst evolueerde in het Vlaamse hoger onderwijs (1). Welke factoren beïnvloeden de doorstroming naar het hoger onderwijs? Zijn geslacht, sociale afkomst nog van belang? Is 'participatie' wel een goede indicator, of verandert het beeld als men naar afstuderen kijkt? En in welke mate speelt het selectieproces vóór het hoger onderwijs, m.n. in het secundair onderwijs hierin een cruciale rol? Is er bijvoorbeeld sprake van een selectiemechanisme dat differentieel werkt voor verschillende sociale groepen waardoor hoger onderwijs volgen voor jongeren uit bepaalde sociale categorieën geen optie meer vormt?

2. METHODOLOGISCHE TOELICHTING

De cijfers die zullen worden gepresenteerd zijn afkomstig uit de enquêtes van het Centrum voor Sociaal Beleid die in 1976, 1985 en 1992 bij een representatief staal van de bevolking werden afgenomen. De enquêtes m.b.t. 1985 en 1992 kaderen in een panelonderzoek naar de leefsituatie van Belgische huishoudens (*Socio-Economisch Panel*), waarin de oorspronkelijke steekproef wordt beschouwd als een 'panel' dat meerdere keren wordt herbevestigd (2). Voor 1992 werden berekeningen gemaakt op basis van een fusiebestand van de CSB- en PSBH-enquête (3) omdat we op deze wijze de aantallen konden vergroten, zodat m.b.t. 1992 ook voor Vlaanderen meer gedetailleerde analyses mogelijk werden. Op deze wijze kon een vergelijking worden gemaakt over een langere termijn 1976-1992 (de enquête uit 1976 heeft immers enkel betrekking op Vlaanderen) (4).

Wanneer we de participatie aan het hoger onderwijs (HOBU of UHO) berekenen naar sociale achtergrond, doen we dit voor *alle* 18- tot 25-jarigen. Het gaat dan zowel om 18- tot 25-jarigen die nog bij hun ouders wonen als om jongeren die reeds zelfstandig wonen. Dit lijkt misschien evident maar is het niet. De meeste databestanden, zoals ook de NIS-Volkstellingsgegevens bevatten immers geen informatie over de sociale achtergrond van zelfstandig wonende jongeren. Voor onze vraagstelling is het echter belangrijk om ook de zelfstandig wonende jongeren bij de potentiële participanten te rekenen. Immers, bijna niemand van deze jongeren volgt hoger onderwijs terwijl tegelijk het aandeel jongeren onder hen met een vader die laaggeschoold of arbeider was, groter is dan bij jongeren in het algemeen. Weglaten van deze groep zou dus de resultaten vertekenen (in 1976 woonde in Vlaanderen 18% van de 18-25-jarigen zelfstandig, in 1985 was dat 19% en in 1992 22%).

Voor inwonende 18-25-jarigen werd de sociale afkomst bepaald aan de hand van onder meer het onderwijsniveau en de socio-professionele categorie van het gezinshoofd in het ouderlijk gezin. Voor zelfstandig wonenden (5) werd dit gedaan aan

de hand van het onderwijsniveau en socio-professionele categorie van de vader. Bij de operationalisering werden we evenwel geconfronteerd met een aantal technische beperkingen.

Zo ontbreekt in de *CSB-enquête van 1976* informatie over de leeftijd van de partners van gezinshoofden. Uitgaande van de vaststelling in ander onderzoek (zie Corijn, 1995: 71-75) (6) dat partners gemiddeld twee jaar jonger zijn dan het gezinshoofd waarmee zij een koppel vormen, hebben we in 1976 de leeftijd van de partner gelijkgesteld aan deze van het gezinshoofd minus twee jaar.

Een ander knelpunt in de CSB-enquêtes van 1976 en 1985 betreft de ontbrekende informatie omtrent de socio-professionele categorie en onderwijsniveau van de vader van de partners van gezinshoofden. Deze informatie werd vervolledigd door te veronderstellen dat deze gelijk is aan de sociale achtergrond van het gezinshoofd waarmee deze partners een koppel vormen. Ter argumentatie voeren we hier sociale homogamie aan.

Ten slotte werd in de *CSB-enquête van 1992* de vraag naar de socio-professionele categorie en het onderwijsniveau van de vader van het gezinshoofd zelfs helemaal niet meer gesteld. Maar aangezien de enquête van 1992 kadert in het *Socio-Economisch Panel*, kon dit via panelanalyse worden opgevangen.

Bovenstaande methode sluit conceptueel goed aan bij de sociale realiteit maar heeft als nadeel 'de ruis' op de gemaakte veronderstellingen. Desalniettemin werd gecontroleerd of de vastgestelde tendensen een betrouwbaar beeld geven van de tendensen in werkelijkheid door: 1) de globale participatie-indices m.b.t. het hoger onderwijs te vergelijken met deze op basis van de twee steekproeven uit de NIS-Volkstellingsgegevens 1981-1991 (zie Tabel 2); 2) de representativiteit van de CSB- en PSBH-steekproef op het vlak van de sociale herkomst van de studenten na te gaan door een vergelijking te maken met de NIS-Volkstellingsgegevens (7). Hieruit blijkt dat er voor Vlaanderen een goede overeenkomst is met de Bevolkingsstatistieken maar voor Wallonië niet (8).

3. DE EVOLUTIE VAN DE SCOLARITEIT IN DE PERIODE 1976-1992

Alvorens na te gaan in welke mate geslacht en sociale afkomst nog steeds van belang zijn voor de participatie aan het hoger onderwijs, schetsen we de evolutie van de onderwijsdeelname per leeftijdscategorie tijdens de beschouwde periode.

Tabel 1. Evolutie van de onderwijsdeelname naar leeftijdscategorie, België (schooljaren 1976/1977, 1985/1986 en 1991/1992) (*)

	1976/1977	1985/1986	1991/1992 (**)
15 jaar	88	99	98
16 jaar	78	96	96
17 jaar	64	85	92
18 jaar	46	67	76
19 jaar	33	50	66
20 jaar	24	37	47
21 jaar	15	23	30
22 jaar	10	14	20
23 jaar	7	9	11
24 jaar	4	5	7

(*) De scalarisatieratio's geven de verhouding weer tussen het aantal jongeren van een bepaalde leeftijdsgroep dat onderwijs volgt en het totaal aantal jongeren in die leeftijdsgroep.

(**) Voor het schooljaar 1991/1992 ontbreken cijfers voor de Duitstalige Gemeenschap.

Bron: Onderwijsstatistieken uit: Douterlungne e.a. (1996): 19-20.

In 1976 situeerde de onderwijsdeelname in elk van de onderscheiden leeftijdscategorieën zich duidelijk nog op een veel lager niveau dan nu. We merken hierbij op dat de leerplicht toen slechts tot 14 jaar gold. Vanaf het schooljaar 1983/1984 werd de leerplichtverlenging van 14 tot 18 jaar stapsgewijs ingevoerd (eerst tot 15 jaar, vervolgens tot 16 jaar, ...). Dit proces werd beëindigd in het schooljaar 1987/1988. In welke mate deze leerplichtverlenging een zelfstandig effect heeft uitgeoefend bovenop de reeds eerder spontaan toegenomen scalariteit wordt bestudeerd door Vanderstraeten (1993/1994) en Douterlungne e.a. (1996).

Verbergt het Belgisch gemiddelde bepaalde regionale verschillen? Voor de periode 1970-1991 werd dit onderzocht op basis van Volkstellingsgegevens (zie Vanderstraeten, 1996). Hieruit blijkt dat er zich zowel in Vlaanderen als in Wallonië een onafgebroken en spectaculaire toename van de onderwijsdeelname heeft voorgedaan bij alle leeftijden tussen 16 tot 24 jaar. Afgezien van een aantal kleinere verschilpunten (7) vertonen Vlaanderen en Wallonië een gelijkaardig ontwikkelingspatroon. Daar waar de globale onderwijsdeelname per leeftijdscategorie regionaal niet veel lijkt te verschillen, blijkt uit onze analyses dat dit wél het geval is voor wat betreft de participatie aan het hoger onderwijs (8). Onderstaande tabel toont aan dat de participatie aan het hoger onderwijs (vooral in 1991/1992) in Vlaanderen steeds hoger ligt dan in Wallonië (9). Met participatie(graad) wordt de verhouding bedoeld tussen het aantal 18- tot 25-jarigen dat hoger onderwijs volgt en alle 18- tot 25-jarigen. Dit

is dus analoog aan de scalarisatieratio's maar dan specifiek voor het hoger onderwijs en desgevallend uitgesplitst naar deelgroepen.

Tabel 2. Evolutie van de participatie aan het hoger onderwijs van 18- tot 25-jarigen, België, Vlaanderen-Wallonië, 1985-1992 (sclarisatieratio's)

	CSB-enquêtes (10)			Steekproef uit NIS-Volkstelling	
	1976	1985	1992	1981	1991
België	-	18	26	16	24
Vlaams Gewest	17	18	29	16	25
Waals Gewest	-	17	22	15	23

Bron: CSB-enquêtes (1976-1985-1992), steekproef uit de NIS-Volkstelling (1981-1991).

Bovendien illustreren cijfers die het Departement Onderwijs van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap (11) publiceerde, dat de algemeen vastgestelde stijging van de scholingsgraad van de jonge actieve bevolking minder uitgesproken is in het Waalse Gewest. Op het vlak van de verspreiding van de diploma's hoger onderwijs zou er tussen 1989 en 1996 zelfs een kloof zijn ontstaan tussen beide gewesten en dit in het 'voordeel' van de Vlaamse bevolking.

4. DE REDUCTIE VAN DE SEKSE-ONGELIJKHEID INZAKE DEELNAME AAN HET HOGER ONDERWIJS

Zowel de verschuiving in de deelname binnen het leerplichtonderwijs, als de onderwijsexpansie na de leerplicht is een internationaal vastgestelde tendens die gepaard ging met een reductie van de sekse-ongelijkheden. Verschillende recente studies tonen aan dat er sprake is van een indrukwekkend 'gelijker worden' van de onderwijskansen tussen mannen en vrouwen, ook wat betreft de participatie aan het hoger onderwijs (zie Blossfeld en Shavit, 1993; SCR, 1994, SCR, 1997).

Op basis van de Volkstellingsgegevens blijkt dat in de jaren zestig de scalarisatie bij vrouwen in elke niet-meer leerplichtige generatie nog beduidend lager lag dan bij mannen. We geven enkele cijfers ter illustratie: in 1961 volgde in België 19,8% van alle 20-jarige mannen onderwijs tegenover slechts 9,8% van de 20-jarige vrouwen, in 1970 ging het om respectievelijk 26,2% tegenover 18,6%. In 1981 vervaagde het verschil in onderwijsdeelname tussen mannen en vrouwen (29,8% van de 20-jarige

mannen, maar ook 29,6% van de 20-jarige vrouwen volgden toen onderwijs). Ten slotte blijkt dat in 1991 vrouwen zelfs een overwicht in onderwijsdeelname hadden: 44,2% van de 20-jarige mannen volgde onderwijs tegenover 47,3% van de vrouwen in deze leeftijdscategorie. De scalarisatieverhoudingen voor vrouwen zijn er de laatste decennia sterker op vooruit gegaan dan deze voor mannen. Hierdoor hebben vrouwen hun achterstand t.a.v. mannen inzake onderwijsdeelname stelselmatig ingehaald en zelfs omgebogen in een voorsprong (zie Vanderstraeten, 1996).

Door deze evolutie zijn ook in het hoger onderwijs de sekseverschillen vervaagd. In het academiejaar 1991-1992 waren 52,5% van de generatiestudenten (12) in het hoger onderwijs meisjes. In het hoger onderwijs buiten de universiteit is er in de vijf onderzochte academiejaren altijd een overwicht aan vrouwelijke generatiestudenten, in het universitair onderwijs ligt de verdeling meisjes/jongens ongeveer gelijk (13) (VLRIND, 1995, 1996).

Ook in onze enquêtegegevens en in de resultaten op basis van twee steekproeven uit de NIS-Volkstelling (1981-1991) onderkennen we dat in overeenstemming met de internationale bevindingen ook in Vlaanderen de expansie in de deelname aan het hoger onderwijs in iets grotere mate op rekening moet worden geschreven van vrouwen (zie tabel 3).

Tabel 3. Evolutie van de participatie aan het hoger onderwijs van 18- tot 25-jarige jongens en meisjes, Vlaanderen, 1985-1992*

	CSB	CSB + PSBH	Steekproef uit NIS-Volkstelling	
	1985	1992	1981	1991
Jongens	18	27	16	24
Meisjes	18	30	16	26
	N=1.238	N=1.173	N=9.309	N=7.840

* Cijfers voor 1976 ontbreken omdat voor dat jaar niet van alle respondenten het geslacht bekend is (enkel van gezinshoofden).

Bron: 1985: CSB-enquêtes

1992: fusiebestand: CSB + PSBH

Steekproef uit de NIS-Volkstelling (1981-1991).

Op de vraag *waarom* de verschillen in onderwijsdeelname tussen mannen en vrouwen zijn vervaagd, bestaat evenwel geen eenduidig antwoord. Misschien moet het worden gezocht in de richting van een veranderd normbesef, in die zin dat de algemene overtuiging is gegroeid dat men ook meisjes beter kan wapenen voor een latere beroepsloopbaan i.p.v. hen voor te bereiden op een 'verstandig' huwelijk. Volgens Nederlands onderzoek zouden ontwikkelingen als de emancipatiebeweging, de toegenomen arbeidsmarktparticipatie van vrouwen, het verdwijnen van

afzonderlijke jongens- en meisjesscholen, de gezinsverduunning (waardoor er ook per meisje meer middelen aanwezig zijn), echter geen afdoende verklaring bieden (Dronkers, 1991). Van der Lippe en Van Doorne-Huiskens menen dat het eenvoudige antwoord mogelijk besloten ligt in de toegenomen welvaart (Van der Lippe & Van Doorne-Huiskens, 1995).

Voor België wijst Vanderstraeten op de vermoedelijke effecten van de creatie van (betere) doorstroommogelijkheden in het onderwijs. De onderwijsgeschiedenis toont in dat opzicht duidelijke verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens hebben bijvoorbeeld een veel langere traditie van voortgezet schoolbezoek in de klasieke en moderne humaniora. Omdat voor meisjes pas na het schoolpact systematisch ASO-afdelingen werden opgericht, kon voor hen slechts vanaf de jaren zestig een inhaaloperatie van start gaan (Vanderstraeten, 1996/1997).

5. BLIJVENDE SOCIALE ONGELIJKHEDEN IN HET HOGER ONDERWIJS

Indien de kloof tussen mannen en vrouwen wat betreft de deelname aan het hoger onderwijs de laatste decennia stelselmatig is verkleind, geldt dit dan ook voor de verschillen naargelang van sociale afkomst?

Alvorens dit toe te lichten dringt zich een kanttekening op bij het concept 'sociale afkomst'. Het concept sociale afkomst kan op verschillende wijzen worden geoperationaliseerd. In eerste instantie denken we dan aan de socio-professionele categorie, het onderwijsniveau van de ouders en de financiële positie van het gezin waarin men opgroeide. Als een gevolg van maatschappelijke ontwikkelingen zoals o.m. het stijgend aantal echtscheidingen, de hoge werkloosheidsgraad en de tendens naar tweeverdienerschap, worden recent ook nog andere indicatoren aangeduid zoals: het al dan niet opgroeien in een éénoudergezin of een één- of tweeverdienersgezin, etc... In deze bijdrage zal sociale afkomst vooralsnog enkel worden gemeten aan de hand van de socio-professionele categorie, de activiteit, het onderwijsniveau van de ouders en de inkomenspositie van het gezin waarin men opgroeide.

5.1. Socio-professionele status en onderwijsniveau van de ouders

In de tabellen 4, 5 en 6 wordt telkens het effect van enerzijds een sociale-herkomstvariabele (sociaal-professionele categorie, onderwijsniveau, relatief onderwijsniveau) en anderzijds de tijd onderzocht. Het testen van de effecten gebeurt met behulp van log-lineaire modellen. Deze tabellen illustreren voor Vlaanderen zowel in 1976, 1985 als in 1992 dat er een duidelijke sociale hiërarchie inzake deelname aan het hoger onderwijs bestaat: kinderen van bedienden en kinderen van

hooggeschoolden participeren telkens ongeveer drie à vier keer meer aan het hoger onderwijs dan arbeiderskinderen en kinderen van laaggeschoolden.

Tabel 4. Participatie aan het hoger onderwijs van 18- tot 25-jarigen, naar socio-professionele categorie van het gezinshoofd, Vlaanderen, 1976-1985-1992

Socio-professionele categorie gezinshoofd	Participatie hoger onderwijs			Aandeel in de totale groep (*)		
	1976 CSB	1985 CSB	1992 CSB- PSBH	1976	1985	1992
Arbeider	8	9	14	47%	40%	35%
Bediende	32	27	41	29%	43%	43%
Ander beroep	22	21	28	24%	17%	22%
Globale participatie	17	18	29	100%	100%	100%
				N = 1.553	N = 1.188	N = 1.146

(*) d.w.z. alle 18-25 jarigen.

Noot: het verband tussen socio-professionele categorie en participatie aan het hoger onderwijs is in alle drie jaren statistisch significant op het niveau 0,01. De veranderingen over de jaren heen zijn niet significant ($p > 0,05$).

Bron: 1985: CSB-enquêtes

1992: fusiebestand: CSB+PSBH

Wat de verschuivingen tijdens de beschouwde periode betreft, blijkt *ten eerste* dat de globale participatie aan het hoger onderwijs stabiel bleef in de periode 1976-1985, terwijl de periode 1985-1992 werd gekenmerkt door een sterke expansie van de deelname aan hoger onderwijs (een procentuele groei van +61%). *Ten tweede* verliep de evolutie binnen de onderscheiden sociale categorieën ongeveer parallel aan de algemene evolutie. Dit betekent dat hoewel in de periode 1985-1992 de deelname aan hoger onderwijs van 18-25-jarigen uit *alle* beroepsgroepen en *ongeacht het scholingsniveau* van het gezinshoofd erop vooruit ging, dit niet gepaard is gegaan met een afname van het belang van deze sociale-achtergrondkenmerken voor iemands kans op participatie. Dit verband blijft stabiel omdat arbeiderskinderen en kinderen van bedienden, maar ook kinderen van laag- en hooggeschoolden er ongeveer even sterk op vooruit zijn gegaan (de procentuele groei in deelname tussen 1985 en 1992 bedraagt +55% voor arbeiderskinderen en +52% voor kinderen van bedienden, +33% voor kinderen van laaggeschoolden, +36% voor kinderen van hooggeschoolden).

Tabel 5. Participatie aan het hoger onderwijs van 18- tot 25-jarigen, naar onderwijsniveau van het gezinshoofd, Vlaanderen, 1976-1985-1992

Onderwijsniveau gezinshoofd (1)	Participatie hoger onderwijs			Aandeel in de totale groep (*)		
	1976 CSB	1985 CSB	1992 CSB- PSBH	1976	1985	1992
Laag	12	12	16	77%	59%	49%
Midden	38	22	30	16%	24%	25%
Hoog	46	38	52	9%	17%	26%
Globale participatie	17	18	29	100%	100%	100%
				N=1.561	N=1.196	N=1.137

- (1) Laaggeschoold = ten hoogste lager secundair
 Middengeschoold = ten hoogste hoger secundair (BSO/TSO of ASO)
 Hooggeschoold = Hoger Onderwijs Buiten de Universiteit (HOKT of HOLT) of Universitair Hoger Onderwijs.

(*) d.w.z. alle 18-25-jarigen.

Noot: het verband tussen het onderwijsniveau van het gezinshoofd en participatie aan het hoger onderwijs is in alle drie jaren statistisch significant op het niveau 0,01. De veranderingen over de jaren heen zijn niet significant ($p > 0,05$).

Bron: 1985: CSB-enquêtes

1992: fusiebestand: CSB+PSBH

In buitenlands onderzoek vinden we overwegend een bevestiging van zulk een stabiel gebleven verband tussen sociale afkomst en onderwijskansen. Zo werd ook in andere welvaartsstaten vastgesteld dat ondanks het feit dat nu ook een groeiend aantal kinderen van minder geprivilegieerde afkomst de weg naar het hoger onderwijs hebben gevonden, zij in vergelijking tot kinderen uit de hogere socio-economische groepen nog steeds ondervertegenwoordigd blijven (zie OECD, 1997). Ook Blossfeld en Shavit concludeerden op basis van een vergelijkende studie in dertien landen dat: *although there is a uniform trend of educational expansion in the participant societies, there is no uniform outcome with respect to educational inequality. Most notably, in most cases, expansion has not entailed greater equality of educational opportunity among socio-economic strata. With the exceptions of Sweden and the Netherlands, the studies do not reveal a consistent decline in the associations between social origins and educational attainment. In eleven of the thirteen societies stability was found* (Blossfeld & Shavit, 1993).

Bij de vaststelling dat het verband tussen sociale afkomst en hoger-onderwijsparticipatie in de periode 1976-1992 stabiel bleef, moet worden opgemerkt dat ook het aandeel arbeiderskinderen en vooral het aandeel kinderen van laaggeschoolden in

deze periode sterk afnam. In 1976 had 47% van de 18-25-jarigen een gezinshoofd waarvan de socio-professionele categorie arbeider was, in 1992 35%. Vooral in functie van het onderwijsniveau van het gezinshoofd stellen we grote verschuivingen vast. In 1976 had 77% van alle 18-25-jarigen een gezinshoofd dat ten hoogste een diploma lager secundair had behaald (thans de vaak gebruikte definitie van laaggeschoold), in 1985 gold dit voor ongeveer 60% en in 1992 daalde het aandeel tot 50%. Het is belangrijk om bij de interpretatie van de participatie-indices doorheen de tijd rekening te houden met deze verschuivingen aangezien zij hebben geleid tot een andere context. Immers, ook in 1992 ligt voor arbeiderskinderen de kans om te participeren nog steeds zo'n 27 procentpunten lager dan voor kinderen van bedienden, maar het gaat dan wel om een kleiner geworden groep. Dezelfde bemerking kan worden gemaakt in functie van het onderwijsniveau van het gezinshoofd. Zowel in 1976 als in 1992 ligt de participatiekans van kinderen van laaggeschoolden gemiddeld zo'n 35 procentpunten lager dan deze van kinderen met hooggeschoolde ouders. Maar in 1976 waren er wel veel minder 18-25-jarigen met een hooggeschoold gezinshoofd (respectievelijk 9% in 1976 tegenover 26% in 1992). Op zijn minst kan worden gezegd dat in 1976 de relatieve positie van hogerschoolden (HOBU of universiteit) veel beter was. Analoog kan men opmerken dat een diploma van 'ten hoogste lager secundair' in een globaal hogerschoolde samenleving anno 1992 eigenlijk een andere betekenis heeft dan in 1976.

Het leek ons daarom zinvol om ook de participatie aan het hoger onderwijs te berekenen in functie van het 'relatieve' onderwijsniveau van het gezinshoofd, waarmee we het onderwijsniveau t.o.v. het gemiddeld onderwijsniveau van de bevolking in het betreffende jaar bedoelen (het mediaan onderwijsniveau) (14). Tabel 6 vergelijkt de participatie aan het hoger onderwijs van 18-25-jarigen volgens deze laatste methode. Ook op basis van deze werkwijze vinden we een stabiel gebleven kloof in participatie tussen kinderen van relatief laag- en relatief hooggeschoolden. Deze laatsten participeren zowel in 1976, 1985 als in 1992 telkens ongeveer drie keer zoveel aan het hoger onderwijs (zie tabel 6).

Tabel 6. Participatie aan het hoger onderwijs van 18- tot 25-jarigen, naar het 'relatief' onderwijsniveau van het gezinshoofd, Vlaanderen, 1976-1985-1992

Relatief onderwijsniveau gezinshoofd	Participatie hoger onderwijs		
	1976	1985	1992
Relatief laaggeschoold (*)	9	12	15
Relatief hooggeschoold	29	29	43
Globale participatie	17	18	29
	N=1.561	N=1.196	N=711

(*) laag, d.w.z. behorende tot de afgerond 50% laagstgeschoolden.

Noot: het verband tussen het relatief onderwijsniveau van het gezinshoofd en participatie aan het hoger onderwijs is in alle drie jaren statistisch significant op het niveau 0,01. De veranderingen zijn over de jaren heen niet significant ($p > 0,05$).

Bron: CSB-enquêtes, 1976-1985-1992.

Ten slotte werd nagegaan in welke mate de participatie aan het hoger onderwijs varieert in functie van de gecumuleerde onderwijsscore van de ouders (zie tabel 7) en in functie van de activiteit van het gezinshoofd (zie tabel 8). Hierbij werden we geconfronteerd met het probleem dat we niet van alle 18-25-jarigen, in het bijzonder van deze die reeds zelfstandig wonen, het onderwijsniveau van de ouders en de activiteit van het gezinshoofd kennen. Deze sociale-achtergrondinformatie kon enkel worden achterhaald voor 1992, aangezien de CSB-enquête van 1992 kadert in het Socio-Economisch Panel (SEP). Bovendien bevat de PSBH-enquête van 1992 informatie over het onderwijsniveau van de vader en moeder en dit voor *alle* individuen, dus ook voor *alle* 18-25-jarigen inclusief de zelfstandig wonenden. Voor 1992 hebben we aldus de participatie in functie van de gecumuleerde onderwijsscore van de ouders kunnen berekenen op basis van een fusiebestand PSBH+SEP, deze in functie van activiteit van het gezinshoofd enkel op basis van SEP.

Tabel 7 toont aan dat kinderen met een hooggeschoolde vader en moeder ongeveer vier keer méér participeren aan het hoger onderwijs dan kinderen waarvan de beide ouders laaggeschoold zijn. Bovendien zijn er indicaties dat het onderwijsniveau van de vader de belangrijkste determinerende factor is. Zolang de vader hooggeschoold is, lijkt het onderwijsniveau van de moeder er niet veel toe te doen. Indien de vader laaggeschoold is, zijn er indicaties dat het onderwijsniveau van de moeder wel enig effect heeft. Het blijft hier evenwel bij indicaties, gezien de kleine aantallen kunnen we geen eenduidige conclusies trekken.

Tabel 7. Participatie aan het hoger onderwijs van 18- tot 25-jarigen, naar gecumuleerde onderwijsscore van de ouders, Vlaanderen, 1992

Gecumuleerde onderwijsscore (vader-moeder)	1992	Aandeel in de totale groep (*)
Hoog-hoog	59	15%
Hoog-midden	52	9%
Hoog-laag	52	5%
Midden-hoog	(50)	3%
Midden-hoog	30	12%
Midden-laag	28	11%
Laag-hoog	(30)	2%
Laag-midden	26	9%
Laag-laag	16	35%
		N=779

( ) gebaseerd op kleine aantallen $N < 25$, dus enkel indicatief

(*) d.w.z. alle 18-25-jarigen.

Noot: het verband tussen de gecumuleerde onderwijsscore van de ouders en participatie aan het hoger onderwijs is statistisch significant op het niveau 0,01.

Bron: fusiebestand van: PSBH + panel SEP, 1992.

Tabel 8 illustreert dat naast arbeiderskinderen, kinderen met een niet-tewerkgesteld gezinshoofd het minst participeren aan het hoger onderwijs (slechts 19 op 100 van deze laatsten volgden in 1992 hoger onderwijs).

Tabel 8. Participatie aan het hoger onderwijs van 18- tot 25-jarigen, naar activiteit van het gezinshoofd, Vlaanderen, 1992

Activiteit gezinshoofd	1992	Aandeel in de totale groep (*)
Arbeider	20	22%
Bediende	48	42%
Ander beroep	29	16%
Niet-tewerkgesteld	19	20%
		N=573

(*) d.w.z. alle 18-25-jarigen

Noot: het verband tussen de activiteit van het gezinshoofd en participatie aan het hoger onderwijs is statistisch significant op het niveau 0,01.

Bron: Panel SEP, 1992.

5.2. De participatie aan het hoger onderwijs van 18- tot 25-jarige jongens en meisjes, naar sociale achtergrond

Voorgaande tabellen illustreerden, zowel over een langere termijn (1976-1992) als over een kortere tijdsspanne (1985-1992), een stabiel gebleven verband tussen al dan niet deelnemen aan het hoger onderwijs en sociale achtergrond. In welke mate blijft dit patroon behouden indien we binnen de groep 18-25-jarigen een onderscheid maken tussen jongens en meisjes?

De tabellen 9 en 10 tonen aan dat controle naar geslacht geen afbreuk doet aan wat eerder werd vastgesteld. Van alle 18- tot 25-jarige jongens participeren diegenen met een gezinshoofd dat bediende is of hooggeschoold zowel in 1985 als in 1992 ongeveer drie keer meer aan het hoger onderwijs dan diegenen met een gezinshoofd dat arbeider is of laaggeschoold. Bij meisjes daarentegen zijn er indicaties dat de expansie van de deelname aan het hoger onderwijs sterker was bij meisjes uit de middenklasse (gezinshoofd bediende of ander beroep) en bij meisjes met een hooggeschoold gezinshoofd. De verschillen in de evolutie bij jongens en meisjes bleken echter statistisch niet significant. De relaties werden getest met behulp van log-lineaire modellen.

Tabel 9. Participatie aan het hoger onderwijs van 18- tot 25-jarige jongens en meisjes, naar socio-professionele categorie van het gezinshoofd, Vlaanderen, 1985-1992

Socio-professionele categorie gezinshoofd	Participatie hoger onderwijs				Aandeel in de totale groep (*)			
	Jongens		Meisjes		Jongens		Meisjes	
	1985	1992	1985	1992	1985	1992	1985	1992
Arbeider	9	15	9	12	41%	34%	39%	36%
Bediende	25	39	29	44	42%	44%	44%	42%
Ander beroep	26	24	17	32	17%	22%	17%	22%
					N=618	N=586	N=569	N=560

(*) d.w.z. alle 18-25-jarigen.

Noot: het verband tussen socio-professionele categorie en participatie aan het hoger onderwijs is in alle drie jaren statistisch significant op het niveau 0,01. De veranderingen over de jaren heen zijn niet significant.

Bron: 1985: CSB-enquêtes

1992: fusiebestand: CSB+PSBH

Tabel 10. Participatie aan het hoger onderwijs van 18- tot 25-jarige jongens en meisjes, naar onderwijsniveau van het gezinshoofd, Vlaanderen, 1985-1992

Onderwijs-niveau gezins-hoofd	Participatie hoger onderwijs				Aandeel in de totale groep (*)			
	Jongens		Meisjes		Jongens		Meisjes	
	1985	1992	1985	1992	1985	1992	1985	1992
Laag	11	17	12	16	61%	50%	39%	48%
Midden	26	28	17	32	24%	26%	44%	25%
Hoog	37	48	39	57	15%	24%	17%	27%
					N=613	N=590	N=582	N=547

(*) d.w.z. alle 18-25-jarigen.

Noot: het verband tussen onderwijsniveau van het gezinshoofd en participatie aan het hoger onderwijs is in alle drie jaren statistisch significant op het niveau 0,01. De veranderingen over de jaren heen zijn niet significant.

Bron: 1985: CSB-enquêtes

1992: fusiebestand: CSB+PSBH

5.3. Ongelijkheden naar inkomen van de ouders

Bij het onderzoeken van de deelname aan het hoger onderwijs in functie van inkomen, worden we geconfronteerd met het probleem dat alleen van de kinderen die nog bij de ouders wonen, bekend is wat de inkomenspositie is van het gezin waarin ze opgroeiden. Van jongeren tussen 18 en 25 jaar die reeds zelfstandig wonen hebben we hierover dus geen informatie. Maar aangezien de enquête van 1992 kadert in het *Socio-Economisch Panel*, kan wél van alle 18- tot 25-jarigen (inclusief de zelfstandig wonenden) die deel uitmaakten van dit panel de financiële positie van het gezin waarin ze opgroeiden worden achterhaald.

Zo toont tabel 11 participatie-indices naar diverse soorten inkomensquintielen (d.i. de indeling van de bevolking volgens inkomenshoogte in vijf categorieën van telkens twintig procent). De inkomensquintielen werden berekend op basis van het gestandaardiseerd totaal gezinsinkomen (1), op basis van het persoonlijk inkomen van het gezinshoofd en de partner samen (2) en ten slotte op basis van het totale inkomen van het gezinshoofd (3).

De gestandaardiseerde inkomensquintielen geven de financiële draagkracht of welvaart van een gezin weer. Vereenvoudigd gesteld komt het erop neer dat het totale gezinsinkomen (inclusief kinderbijslag, studiebeurzen, inkomen van thuiswonende kinderen, ...) wordt gedeeld door de gezinslasten. Tabel 11(1) toont aan dat er weinig differentiatie bestaat in participatie aan het hoger onderwijs naar financiële draagkracht. Dronkers en de Graaf kwamen eveneens tot de bevinding dat: "de

verschillen in financiële draagkracht in tegenstelling tot vroeger niet meer van groot belang zijn voor de schoolloopbanen" (Dronkers & de Graaf, 1995).

Tabel 11. Participatie aan het hoger onderwijs naar inkomensquintielen, Vlaanderen, 1992

Gemiddeld inkomen per gestandaardiseerd inkomensquintiel (1)	1992	Aandeel in de totale groep (*)
1. 31.597 BEF	22	7%
2. 46.414 BEF	35	15%
3. 58.399 BEF	28	23%
4. 71.302 BEF	30	23%
5. 102.862 BEF	35	32%
		(N = 623)
Gemiddeld inkomen gezinshoofd en partner per quintiel (2)		
1. 23.475 BEF	24	8%
2. 40.158 BEF	18	17%
3. 52.913 BEF	23	24%
4. 70.861 BEF	28	26%
5. 111.776 BEF	53	25%
		(N = 615)
Gemiddeld inkomen gezinshoofd per quintiel (3)		
1. 21.053 BEF	19	8%
2. 33.587 BEF	15	16%
3. 41.610 BEF	16	23%
4. 51.048 BEF	35	20%
5. 82.634 BEF	51	32%
		(N = 608)

(*) d.w.z. alle 18-25-jarigen.

Noot: het verband tussen gestandaardiseerd inkomensquintiel en participatie aan het hoger onderwijs (1) bleek statistisch niet significant, terwijl (2) en (3) significant zijn op het niveau 0,05.

Bron: Sociaal-Economisch Panel, 1992.

Daar waar financiële draagkracht (dus het gestandaardiseerd gezinsinkomen) blijkbaar geen significante determinant is van hoger-onderwijsparticipatie, geldt dit wél voor het gezamenlijk inkomen van het gezinshoofd en partner en voor dat van het gezinshoofd alleen. Deze laatste zijn eigenlijk een weerspiegeling van sociale status op basis van inkomen. Wanneer inkomensquintielen worden berekend in functie van het gezamenlijk inkomen van gezinshoofd en partner, blijkt dat kinderen uit het hoogste-inkomenskwintiel méér dan dubbel zo vaak hoger onderwijs volgen dan kinderen uit de lagere-inkomensquintielen (zie tabel 11(2)). In functie van enkel het inkomen van het gezinshoofd, wordt de kloof in participatiegraad tussen kinderen uit de twee hoogste-inkomensquintielen en de andere kinderen zelfs nog duidelijker zichtbaar (zie tabel 11(3)).

5.4. De participatie aan het hoger onderwijs naar onderwijsniveau, socio-professionele categorie en inkomen van het gezinshoofd: enkele resultaten op basis van een Multiple Classificatie Analyse

In wat voorafging werd aangetoond dat er telkens een significant verband bestaat tussen de participatie aan het hoger onderwijs enerzijds en het onderwijsniveau, de socio-professionele categorie en het inkomen van het gezinshoofd anderzijds. Vervolgens vroegen we ons af welke van deze drie factoren nu het grootste effect heeft op de deelname aan het hoger onderwijs. We gingen dit na aan de hand van MCA (Multiple Classificatie Analyse) een vorm van Variantieanalyse, gebruikmakend van de gegevens uit de SEP-panel, golf 1992.

Tabel 12 geeft de MCA-coëfficiënten weer vóór en ná controle voor andere factoren. De coëfficiënten vóór controle geven in feite de bivariate effecten weer (kolom 1). Vervolgens hebben we het effect van een variabele gemeten (na controle voor andere factoren) aan de hand van het verschil tussen de hoogste en de laagste coëfficiënt (weergegeven in vet, kolom 2). Dit verschil is na controle voor andere factoren, .29 voor de variabele onderwijsniveau, .12 voor socio-professionele categorie, en .18 wat de inkomensquintielen betreft.

Hieruit besluiten we dat het relatieve belang van het onderwijsniveau van het gezinshoofd, na controle voor andere factoren, het grootst is. Vervolgens heeft het inkomen een groter effect dan de socio-professionele categorie van het gezinshoofd. Het effect van deze laatste variabele bleek na controle voor de andere factoren zelfs niet meer significant te zijn.

Wanneer we vervolgens een MCA uitvoeren op basis van de enquêtegegevens 1976, 1985 en 1992 (15) stellen we vast dat - wat het onderwijsniveau van het gezinshoofd betreft - het verschil tussen de hoogste en laagste coëfficiënt (na controle voor andere factoren) steeg van .21 in 1976 en in 1985 naar .33 in 1992. Bij socio-professionele categorie is die stijging op zijn minst veel minder sterk te noemen m.n. van .15

in 1976, naar .11 in 1985 tot .18 in 1992. De interpretatie van deze coëfficiënten is niet evident, temeer daar het onderwijsstructurele kader tijdens de beschouwde periode niet hetzelfde is gebleven en in het model daarmee geen rekening wordt gehouden. Desalniettemin menen we op basis van deze coëfficiënten indicatief te kunnen afleiden dat vooral het relatieve belang van het onderwijsniveau over de jaren heen lijkt te zijn toegenomen.

Tabel 12. Multiple Classificatie Analyse van de participatie aan het hoger onderwijs van 18- tot 25-jarigen in Vlaanderen, 1992

	Zonder controle voor andere factoren (1)	Met controle voor andere factoren (2)
<i>Onderwijsniveau gezinshoofd</i>		.29
Laag	-.16	-.11
Midden	.00	.00
Hoog	.27	.18
<i>Socio-professionele categorie gezinshoofd</i>		.12
Arbeider	-.19	-.06
Bediende	.15	.06
Andere	-.05	-.03
<i>Inkomensquintiel gezinshoofd</i>		.18
1.	-.17	-.09
2.	-.17	-.10
3.	-.15	-.08
4.	.03	.04
5.	.19	.08

$R^2 = .186$; $N = 555$

(*) De coëfficiënten geven de afwijking weer binnen elke categorie t.o.v. het algemeen gemiddelde (= .34)

Bron: Sociaal-Economisch Panel, 1992.

Tabel 13. Multiple Classificatie Analyse van de participatie aan het hoger onderwijs van 18- tot 25-jarigen in Vlaanderen, 1976-1985-1992

	1976	1985	1992
<i>Onderwijsniveau gezinshoofd</i>	.21	.21	.33
Laag	-.04	-.05	-.12
Midden	.10	.01	-.01
Hoog	.17	.16	.21
<i>Socio-professionele categorie gezinshoofd</i>	.15	.11	.18
Arbeider	-.07	-.06	-.10
Bediende	.08	.05	.08
Andere	.04	.03	-.04

(*) Tabel 13 geeft enkel de coëfficiënten weer ná controle voor andere factoren. De coëfficiënten geven de afwijking weer binnen elke categorie t.o.v. het algemeen gemiddelde d.i. .19 in 1976, .19 in 1985 en .33 in 1992.

Bron: CSB-enquêtes, 1976, 1985, 1992.

6. PARTICIPATIE AAN HET HOGER ONDERWIJS, EEN GOEDE INDICATOR VOOR IEMANDS UITEINDELIJK BEREIKTE ONDERWIJSNIVEAU? ENKELE INDICATIEVE CIJFERS

In deze paragraaf gaan we na in welke mate iemands deelname aan het hoger onderwijs een goede indicator is van zijn uiteindelijk bereikte onderwijsniveau. Dit is van belang aangezien men bij de eerder gepresenteerde sociaal gedifferentieerde participatie-indices de kritiek zou kunnen geven dat deze mogelijk een vertekend beeld schetsen van het uiteindelijk bereikte onderwijsniveau in functie van sociale afkomst. Zo kan men de hypothese formuleren dat hoewel arbeiderskinderen en kinderen van laaggeschoolden onderparticiperen aan het hoger onderwijs, indien zij wél participeren in grotere mate slagen. Dit laatste omdat het zeer plausibel is dat het vooral de meest getalenteerde kinderen uit de 'lagere' sociale strata zijn, die een voortgezette studie durven aanvatten, terwijl bij kinderen uit de 'hogere' sociale strata ook een groter aandeel 'minder getalenteerde' kinderen onder druk van het thuismilieu hoger onderwijs aanvatten, maar uiteindelijk toch niet slagen.

Het toetsen van deze hypothese ligt niet voor de hand, aangezien we hiervoor een indicator van 'talent' nodig hebben, bv. op basis van een schoolvaardigheidstoets. Desalniettemin vonden we geen indicaties die de hypothese bevestigen. Integen-

deel, op basis van onderzoek aan de K.U.Leuven naar de studierendementen (zie De Neve, 1991) en aan de hand van onze cijfers (zie tabel 14) wordt de hierboven aangehaalde hypothese eerder verworpen.

Tabel 14. Het percentage hoger-onderwijskinderen uit 1985 dat een diploma hoger onderwijs heeft behaald in 1992, naar onderwijsniveau en socio-professionele categorie van het gezinshoofd, Vlaanderen (*)

	% dat diploma hoger onderwijs behaalde	aandeel in de populatie hoger-onderwijskinderen 1985
<i>Naar onderwijsniveau gezinshoofd (N=77)</i>		
Laag (N=28)	85%	40%
Midden (N=23)	91%	27%
Hoog (N=26)	81%	33%
<i>Naar socio-professionele status van het gezinshoofd (N=79)</i>		
Arbeider (N=15)	81%	19%
Bediende (N=49)	89%	54%
Ander beroep (N=15)	85%	26%

(*) Omwille van de kleine aantallen zijn de cijfers enkel indicatief.

Noot: Het verband tussen het onderwijsniveau en de socio-professionele categorie van het gezinshoofd enerzijds, en het halen van een diploma hoger onderwijs anderzijds is statistisch niet significant.

Bron: SEP, golf 1985-1992.

Uit het onderzoek van De Neve blijkt *ten eerste* dat, daar waar het bissen afneemt, de kans op 'drop-out' juist toeneemt naarmate de studenten afkomstig zijn uit de lagere socio-economische categorieën. *Ten tweede* zijn ook de verschillen in het rendement van bissen frappant. Analoog aan de hypothese die wij hierboven formuleerden maakte De Neve de bedenking dat: 'Men zou kunnen verwachten dat voor studenten uit een hogere categorie de drempel om te bissen gemakkelijker genomen wordt, terwijl studenten uit een arbeidersmilieu pas dan (mogen) bissen wanneer hun slaagkansen vrij hoog worden ingeschat'. Uit zijn onderzoek blijkt evenwel dat de slaagpercentages van bidders per socio-economische categorie vrijwel dezelfde rangorde vertonen als bij de generatiestudenten, zij het dat ze telkens zowat 15% hoger liggen. Wat de algemene slaagpercentages betreft, toont het onderzoek aan de K.U.Leuven nog steeds belangrijke ongelijkheden in functie van sociale

herkomst: vrij hoge slaagpercentages werden vastgesteld in de categorieën 'Academische Functie', 'Licentiaat', 'Directiefunctie' en 'Landbouwer',... Lage slaagcijfers treffen we aan bij de diverse categorieën 'Arbeiders' (Ongeschoolde, geschoolde, gespecialiseerde en Zelfstandige Ambachten), bij de categorieën 'Winkeliers' en 'Klerk' (De Neve, 1991: 27-37).

Ook op basis van onze cijfers (zie tabel 14) zijn er indicaties dat de hypothese die zegt dat kinderen uit de lagere socio-economische categorieën in grotere mate slagen dan kinderen uit de hogere sociale strata kan worden weerlegd. In tabel 14 wordt via panelanalyses nagegaan of de kinderen die in 1985 hoger onderwijs volgden uiteindelijk ook een diploma hoger onderwijs hebben verzilverd, en dit in functie van het scholingsniveau en de socio-professionele categorie van het gezinshoofd. Hieruit blijkt dat het merendeel van de hoger-onderwijskinderen een diploma hoger onderwijs behaalde. Bovendien stellen we geen grote verschillen vast in functie van het onderwijsniveau en de socio-professionele categorie van het gezinshoofd. Dit betekent dat de door ons eerder weergegeven participatie-indices in functie van sociale afkomst tevens een goede indicator zijn van wat het uiteindelijk bereikte onderwijsniveau in functie van sociale afkomst is.

7. HET SELECTIEPROCES IN HET SECUNDAIR ONDERWIJS, EEN BLIJVENDE BARRIÈRE OP DE WEG NAAR HET HOGER ONDERWIJS

In de onderwijssociologische literatuur wordt er reeds lang op gewezen dat *het selectie- en allocatiemechanisme in het secundair onderwijs een belangrijke drempel vormt op de weg naar het hoger onderwijs* (zie o.m. Vandekerckhove & Huyse, 1991; Verhoeven, 1993). Hoewel sinds de verlenging van de leerplicht tot 18 jaar ook de deelname aan het secundair onderwijs quasi veralgemeend is, zal worden aangetoond dat de gelijke deelnamepercentages nog steeds sociale verschillen inzake leerachterstanden verhullen. Bovendien wordt er ook voor andere onderwijsvormen (BSO, TSO of ASO) en andere studierichtingen gekozen al naargelang van het sociaal-economisch milieu. De gevolgde onderwijsvorm BSO, TSO of ASO is op zijn beurt dan weer in belangrijke mate determinerend voor het niveau van het uiteindelijk behaalde diploma secundair onderwijs en het al dan niet verder studeren na de leerplichtige leeftijd. In wat volgt geven we op basis van de CSB-enquête van 1992 enkele indicatieve cijfers m.b.t. dit sociaal gedifferentieerde selectieproces in het secundair onderwijs.

7.2.1. Een sociaal gedifferentieerd risico op schoolvertraging

Volgens de CSB-enquête van 1992 heeft in Vlaanderen 35% van de leerlingen in het gewoon secundair onderwijs schoolvertraging (16). Daarenboven illustreert tabel 15 dat kinderen met laaggeschoolde ouders en arbeiderskinderen een beduidend hoger risico op schoolvertraging lopen. Zo kampt 46% van de secundair-onderwijskinderen waarvan beide ouders laaggeschoold zijn met schoolvertraging, tegenover 'slechts' 29% van de leerlingen met hooggeschoolde ouders.

Tabel 15. Risico op schoolvertraging in het secundair onderwijs naar sociale afkomst, Vlaanderen, 1992

	% schoolvertragers	Aandeel in de groep secundair-onderwijskinderen
<i>Naar onderwijsniveau gezinshoofd (N=618)</i>		
Laag	43	39%
Midden	30	30%
Hoog	30	31%
<i>Naar onderwijsniveau partner (N=566)</i>		
Laag	43	43%
Midden	31	35%
Hoog	26	23%
<i>Naar gecumuleerde onderwijscore ouders (enkel de strikt homogeam geschoolden) (N = 349)</i>		
Laag-laag	46	31%
Midden-midden	29	16%
Hoog-hoog	29	17%
<i>Naar socio-professionele status van het gezinshoofd (N=606)</i>		
Arbeider	41	36%
Bediende	34	47%
Ander beroep	28	18%

Noot: het verband tussen de verschillende sociale achtergrondkenmerken in bovenstaande tabel en participatie aan het hoger onderwijs is statistisch significant op niveau 0,01.

Bron: CSB-enquête, 1992.

7.2.2. Een sociaal gedifferentieerde studiekeuze

Niet alleen lopen arbeiderskinderen en kinderen van laaggeschoolden een beduidend hoger risico op schoolvertraging, bovendien blijken zij ook vaker terecht te komen in de niet-doorstroomrichtingen in het secundair. Tabel 16 illustreert dat in Vlaanderen slechts 4% van de kinderen waarvan beide ouders hooggeschoold zijn beroepsonderwijs volgt, tegenover bijna een kwart van de kinderen met laaggeschoolde ouders. Daarnaast is er een duidelijk positief verband tussen de studiekeuze van een leerling in het secundair onderwijs en de socio-professionele status van zijn ouders. Meer dan 20% van de arbeiderskinderen volgt beroepsonderwijs, tegenover 13% van de kinderen waarvan het gezinshoofd een vrij beroep uitoefent, groothandelaar of ondernemer is. Dat arbeiderskinderen en kinderen van laaggeschoolden in grotere mate niet-doorstroomrichtingen volgen in het secundair onderwijs berust echter dikwijls niet op een eigen bewuste keuze, maar is vaak het gevolg van het zogenaamde 'cascadesysteem'; waarmee wordt bedoeld dat zij eerst aangespoord worden om zo hoog mogelijk te mikken zodat zij daarna nog kunnen afzakken naar minder prestigieuze studierichtingen.

Dit selectieproces doet velen uiteindelijk in het beroepsonderwijs belanden dat op deze wijze de naam krijgt van: 'het onderwijs voor de gezakten en uitgestoten, ... i.p.v. een volwaardige vorm van onderwijs voor diegenen die het best al doende leren' (Tegenbos, 1998). De hoge cijfers m.b.t. het risico op schoolvertraging in deze onderwijsrichting zijn hiervan een aanwijzing. In Vlaanderen heeft 55% van de leerlingen in het BSO schoolvertraging tegenover 50% in het TSO en 24% in het ASO.

Deze sociaal gedifferentieerde keuze van onderwijsvorm in het middelbaar onderwijs brengt met zich mee dat vooral kinderen uit de lagere strata de weg naar het hoger onderwijs reeds bij voorbaat geblokkeerd zien. Omwille van dit vroegtijdige selectieproces blijft er derhalve in het hoger onderwijs slechts een beperkte ruimte beschikbaar voor het terugdringen van ongelijke kansen.

Tabel 16. Keuze van onderwijsvorm in het secundair onderwijs naar sociale afkomst, Vlaanderen, 1992

	Totaal secundair	Beroeps secundair	Technisch secundair	Algemeen secundair
<i>Naar onderwijsniveau gezinshoofd (N=624)</i>				
Laag	100%	22%	33%	46%
Midden	100%	14%	29%	57%
Hoog	100%	9%	16%	75%
<i>Naar onderwijsniveau partner (N=572)</i>				
Laag	100%	21%	35%	43%
Midden	100%	11%	23%	67%
Hoog	100%	4%	19%	77%
<i>Naar gecumuleerde onderwijsscore ouders (enkel de strikt homogeam geschoolden) (N = 353)</i>				
Laag-laag	100%	24%	36%	39%
Midden-midden	100%	12%	30%	58%
Hoog-hoog	100%	4%	17%	79%
<i>Naar socio-professionele status van het gezinshoofd (N=610)</i>				
Arbeider	100%	22%	34%	44%
Bediende	100%	11%	23%	66%
Ander beroep	100%	13%	24%	63%

Noot: het verband tussen de verschillende sociale achtergrondkenmerken in bovenstaande tabel en participatie aan het hoger onderwijs is statistisch significant op niveau 0,01.

Bron: CSB-enquête, 1992.

8. BESLUIT

Vlaamse jongeren gaan steeds langer naar school. Gemiddeld steeg de scalariteit van 16% van de 18- tot 25-jarigen in 1981 naar 25% in 1991. Er zijn aanwijzingen dat dit enerzijds een gevolg is van een opstuwend effect van de leerplichtverlenging. Maar tegelijkertijd is de toename van de scalariteit, inz. bij niet-meer leerplichtige jongens en - vooral - meisjes, ook in belangrijke mate een spontane tendens.

Meisjes en jongens participeren nu in ongeveer gelijke mate aan het hoger onderwijs. In scherpe tegenstelling tot het verdwijnen van de sekse-ongelijkheden blijven de sociale ongelijkheden echter vrijwel ongewijzigd. De deelname van jongeren uit lagere sociale categorieën blijft beduidend onder die van hun leeftijdgenoten uit hogere sociale categorieën. Slechts 16% van de kinderen van laaggeschoolde vaders en/of moeders volgen hoger onderwijs. Bij kinderen van hooggeschoolde ouders gaat het om 59%. Hetzelfde beeld komt naar voren als de socio-professionele categorie van het gezinshoofd wordt beschouwd: 41% van de bediendekinderen volgt hoger onderwijs tegenover slechts 14% van de arbeiderskinderen.

Deze sociaal ongelijke verhoudingen zijn de voorbije twintig jaar nauwelijks veranderd. Met uitzondering van o.m. Nederland en Zweden werd ook in andere welvaartsstaten vastgesteld dat ondanks de sterke toename van de scalariteit - ook in lagere sociale categorieën - de kloof tussen hogere en lagere groepen ongeveer even groot blijft. Dit komt omdat de deelname van arbeiderskinderen en kinderen van bedienden, maar ook deze van kinderen van laag- en hooggeschoolden er ongeveer even sterk op vooruit is gegaan. In die zin kan men zeggen dat de democratisering van het onderwijs in het merendeel van de rijke geïndustrialiseerde landen stagneert. Vlaanderen vormt hierop geen uitzondering.

Wel is er sprake van enige verschuiving in de sociaal-economische determinanten van de ongelijke onderwijsparticipatie. Hoewel het onderwijsniveau van de vader in elk van de onderzochte jaren 1976, 1985 en 1992 de meest determinerende factor is (meer dan inkomen en socio-professionele categorie) lijkt het relatieve belang van het onderwijsniveau over de jaren heen toe te nemen.

De belangrijkste oorzaken voor de blijvende sociaal ongelijke deelname aan het hoger onderwijs moeten wellicht worden gezocht vóór het hoger onderwijs, m.n. in het voortschrijdende selectieproces in het lager en secundair onderwijs. In het Vlaamse secundair onderwijs kampt maar liefst 46% van de kinderen wiens ouders laaggeschoold zijn met schoolvertraging (tegenover slechts 29% van de kinderen van hooggeschoolde ouders). Daarnaast blijven arbeiderskinderen en kinderen van laaggeschoolden ook oververtegenwoordigd in de niet-doorstromingsrichtingen van het secundair. Van de kinderen van laaggeschoolde ouders gaat 24% naar het beroepsonderwijs tegen slechts 4% van de kinderen van hooggeschoolde ouders. Vaak bereiken ze deze richtingen na een afmattende en demotiverende afvallingskoers. Het hoge percentage schoolvertragers in het beroepsonderwijs is daarvan

een indicator: in Vlaanderen heeft niet minder dan 55% van beroepsonderwijsjongeren schoolachterstand opgelopen. Dit wijst erop dat het beleid dat tijdens de beschouwde periode werd gevoerd met het oog op de afbouw van sociaal-culturele barrières in belangrijke mate heeft gefaald. Ondanks de ingrijpende wijzigingen in de interne structuur en in de pedagogische inhoud van het onderwijssysteem (hervorming van het hoger onderwijs, vernieuwd secundair en lager onderwijs, project-integrerend onderwijs e.d.) blijft het risico op schoolvertraging vooral voor kinderen uit lagere sociale categorieën immers zeer hoog. Mogelijk zullen een aantal recente maatregelen zoals het onderwijsvoorrangsbeleid en de initiatieven rond zorgverbreding meer wat impact hebben.

Gegeven de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt die maken dat een diploma steeds belangrijker wordt voor iemands welvaart, bestaanszekerheid en sociale participatie, is onze vaststelling van blijvende sociaal ongelijke onderwijskansen verontrustend. Een hernieuwde beleidsaandacht voor onderwijsdemocratisering door de afbouw van zowel financiële als sociale, culturele barrières is dan ook van wezenlijk belang (19).

NOTEN

- (1) We beperken onze analyse tot Vlaanderen, aangezien het onderwijsbeleid gemeenschapsmaterie is. Een vergelijking met Wallonië was echter niet mogelijk omwille van representativiteitsproblemen wanneer we de onderwijsdeelname naar sociale afkomst willen bestuderen. Voor meer uitleg hieromtrent verwijzen we naar de bijlage.
- (2) Voor een uitgebreide methodologische toelichting verwijzen we naar: B. Cantillon, I. Marx, D. Proost & R. Van Dam (1994), 'Sociale Indicatoren 1985-1992', *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, 36(2): 497-549.
- (3) De afkorting PSBH staat voor Panel Study on Belgian Households.
- (4) Voor meer uitgebreide informatie en methodologische toelichtingen verwijzen we de lezer naar B. Tan, *Blijvende sociale ongelijkheden in het Vlaamse onderwijs*, Berichten/UFSA. Antwerpen: Centrum voor Sociaal Beleid, mei 34 p.
- (5) Jongeren kunnen zelfstandig wonen als gezinshoofd (hetzij als alleenstaande, hetzij als koppel) of als partner van het gezinshoofd waarmee zij een koppel vormen.
- (6) In het onderzoek van Corijn (1995) wordt aangetoond dat vrouwen globaal genomen eerder gaan samenwonen met hun partner dan mannen, wat zou blijken uit de mediaanleeftijd die anderhalf à twee jaar lager is bij vrouwen. De NEG O V-gegevens wijzen er ook op dat vrouwen vroeger trouwen dan

mannen. Zo geeft de mediaanleeftijd aan dat vrouwen ongeveer twee jaar vroeger trouwen dan mannen.

- (7) Wat de controle naar de representativiteit van de CBS- en PSBH-steekproef op het vlak van sociale herkomst betreft verwijzen we naar B. Tan (1988), *Blijvende sociale ongelijkheden in het Vlaamse onderwijs*. Berichten/UFSIA, Antwerpen: Centrum voor Sociaal Beleid, mei, 34 p.
- (8) Om die reden wordt hier, met uitzondering van de algemene participatie, niet vergeleken met Wallonië.
- (9) Voor meer details verwijzen we naar R. Vanderstraeten (1996), 'Analyse van de participatie aan het onderwijs in België', *Tijdschrift voor Sociologie*, 17(4).
- (10) Het dient onderstreept dat Vanderstraeten de *globale onderwijsdeelname* bestudeert op basis van de *Algemene Volkstellingen* van 1961, 1970, 1981 en 1991, terwijl wij in het bijzonder de *deelname aan het hoger onderwijs* bestuderen en dit o.m. op basis van twee *steekproeven* uit de NIS-Volkstellingsgegevens (1981-1991). Dit verklaart waarom onze cijfers op basis van de Volkstellingsgegevens verschillen van deze van Vanderstraeten.
- (11) De participatiegraden op basis van de CSB-enquêtes (1985-1992) liggen in vergelijking tot deze op basis van de NIS-Volkstellingsgegevens (1981-1991) steeds iets hoger, maar schetsen eenzelfde tendens. We besluiten dat de cijfers op basis van de CSB-enquêtes globaal goed overeen komen met deze op basis van de twee steekproeven uit de NIS-Volkstelling.
- (12) In deze en volgende tabellen staat N steeds voor het *ongewogen* aantal cases.
- (13) Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Departement Onderwijs (1996), *Het Vlaams onderwijs. Enkele internationale blikvangers*, 78.
- (14) Met de term generatiestudent worden de volgende studenten bedoeld: voor het hoger onderwijs buiten de universiteit: de studenten die voor het eerst zijn ingeschreven in een eerste jaar van het hoger onderwijs; voor het universitair onderwijs: de studenten die voor het eerst zijn ingeschreven in een eerste jaar aan een Belgische universiteit.
- (15) De reductie van de sekse-ongelijkheid inzake (hoger) onderwijsdeelname betekent evenwel niet dat daarmee alle sekseverschillen in het onderwijs zijn verdwenen. Mannen en vrouwen blijven van elkaar verschillen bv. in de keuze van studierichting, slaagpercentages, bissen, ... Voor meer informatie hieromtrent zie bv.: H. De Neve (1991), *Studierendementen aan K.U.Leuven in de periode 1984-1985 tot en met 1988-1989*. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven, Dienst Universitair Onderwijs, 58.
- (16) In 1976 had afgerond 50% van de 18-25-jarigen een gezinshoofd met een diploma lager onderwijs, in 1985 betreft het een diploma lager BSO of TSO en in 1992 een diploma lager ASO.

- (17) In het model wordt geen inkomensvariabele opgenomen, omdat van de zelfstandig wonende 18-25-jarigen enkel in 1992 via het Sociaal Economisch Panel achterhaald kan worden wat de inkomenspositie was van het gezin waarin ze opgroeiden.
- (18) In navolging van de methode die Jan Van Damme hanteert in zijn onderzoek: 'Over het aantal jongeren met vertraging in ons onderwijs', *Cabier 3*, VLOR, 1993, werd schoolvertraging gedefinieerd als de vertraging die een leerling oploopt t.o.v. de groep leerlingen waarmee hij/zij is gestart. Schoolvertraging is niet noodzakelijk een gevolg van zittenblijven, maar kan ook te maken hebben met factoren als ziekte, atypische studieovergangen, etc... Vergelijking met de onderwijsstatistieken leert dat het percentage schoolverlaters op basis van het CSB-bestand in grote mate representatief is. Volgens het bestuur Statistiek van het Departement Onderwijs kempt in Vlaanderen zo'n 33% van de leerlingen in het gewoon secundair onderwijs in het schooljaar 1991-1992 met leerachterstand.
- (19) Voor een analyse van het effect van de studietoelagen wordt verwezen naar het onderzoeksrapport (Tan, 1998).

BIBLIOGRAFIE

- BLOSSFELD, H.-P. & Y. SHAVIT (1993), *Persistent Inequality. Changing Educational Attainment in Thirteen Countries*. Boulder-San Francisco-Oxford: Westview Press.
- CANTILLON, B., I. MARX, D. PROOST & R. VAN DAM (1994), 'Sociale Indicatoren 1985-1992', *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, 36(2): 497-549.
- COBALTI, A. & A. SCHIZZEROTTO (1993) 'Inequality of educational opportunity in Italy', in: SHAVIT, Y. & H.P. BLOSSFELD (eds.), *Persistent Inequality: Changing Educational Attainment in Thirteen Countries*. Boulder: Westview.
- CORIJN, M. (1995), 'De overgang naar volwassenheid in Vlaanderen. Resultaten van het NEG0 V-onderzoek', *CBGS-Monografie 95/1*. Brussel: CBGS.
- DE NEVE, H. (1991), *Studierendementen aan K.U.Leuven in de periode 1984-1985 tot en met 1988-1989*. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven, Dienst Universitair Onderwijs, 58 p.
- DOUTERLUNGNE, M., V. VAN DE VELDE & J. DENYS (1996), 'De invloed van de leerplichtverlenging op de jongeren, in: verslagboek studiedag 10 jaar Leerplichtverlenging', *Terugblik en Toekomstperspectieven*. Stichting Daniel Coens.
- DRONKERS, J. (1991), 'Verbeterden de loopbanen in het voortgezet onderwijs van meisjes door de mammoetwet of veranderingen in het gezin', *Pedagogische Studiën*, (68): 125-138

- DRONKERS, J. & P.M. DE GRAAF (1995), 'Ouders en het onderwijs van hun kinderen', in: DRONKERS, J. & W. ULTEE (eds.), *Verschuivende ongelijkheid in Nederland: sociale gelaagdheid en mobiliteit*. Assen: Van Gorcum.
- JONSSON, J.O., C. MILLS & W. MÜLLER (1996), 'A half century of increasing educational openness? Social class, gender and educational attainment in Sweden, Germany and Britain', in: ERIKSON, R. & J.O. JONSSON (eds.), *Can Education be Equalized? The Swedish Case in Comparative Perspective*. Boulder: Westview Press, Colo, ch. 5.
- MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP, *Departement Onderwijs, Het Vlaams onderwijs. Enkele internationale blikvangers*, 78.
- MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP, *Departement Onderwijs, Het Vlaams onderwijs in de kijker: een internationaal perspectief*, 164.
- MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP, *Statistische Jaarboeken van het Onderwijs*. Brussel, Departement Onderwijs, Bestuur Statistiek.
- MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP, *Vlaamse Regionale Indicatoren 1995* (VLRIND)
- MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP, *Vlaamse Regionale Indicatoren 1996* (VLRIND)
- MÜLLER, W. & D. HAUN (1994), 'Bildungsungleichheit im Sozialen wandel', *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 46: 1-42.
- OECD (1997), *Education at a glance. OECD Indicators*. Paris: OECD.
- OECD (1997), *Education Policy Analysis*. Paris: OECD.
- PROOST, D., R. VAN DAM & K. VAN DEN BOSCH (1996), *Valideringsstudie van twee Belgische inkomenssurveys*, Berichten/UFSIA. Antwerpen: Centrum voor Sociaal Beleid, december.
- SCP (1994), *Sociaal en Cultureel Rapport 1994*. Rijswijk, september, 644.
- SCP (1997), *Sociaal en Cultureel Rapport 1996*. Rijswijk, juni, 562.
- SHAVIT, Y. & K. WESTERBEEK, 'Educational Stratification in Italy. Reforms, Expansion and Equality of Opportunity', *European Sociological Review*, 14(1): 33-47.
- TAN, B. (1998), *Blijvende sociale ongelijkheden in het Vlaamse onderwijs*, Berichten/UFSIA. Antwerpen: Centrum voor Sociaal Beleid, mei, 34 p.
- TEGENBOS, G. (1998), 'Ban slim-dom denken uit onderwijs', *De Standaard*, 21 januari, p. 13.
- VAN DAMME, J. (1993), *Over het aantal jongeren met vertraging in ons onderwijs*, (VLOR, Cahier nr.3). Brussel: Vlaamse Onderwijsraad, 64 p.
- VAN DEN BOSCH, A. & R. VANDERSTRAETEN (1989), *Prognose van de schoolbevolking in het secundair onderwijs tot 1996/1997 per arrondissement, geslacht en schooljaar*. Brussel: NSKO.
- VANDEKERCKHOVE, L. & L. HUYSE (1991), 'Over de democratisering van het Hoger Onderwijs. Nogmaals', in: LAMMERTYN, F. & J. VERHOEVEN (eds.), *Tussen Sociologie en Beleid. Vriendenboek Prof. dr. E.J. Leemans*. Leuven: Acco.

-
- VAN DER LIPPE, T. & J. VAN DOORNE-HUISKENS (1995), 'Veranderingen in stratificatie tussen mannen en vrouwen?' in: DRONKERS, J. & W. ULTEE (eds.), *Verschuivende ongelijkheid in Nederland: sociale gelaagdheid en mobiliteit*. Assen: Van Gorcum.
- VANDERSTRAETEN, R. (1993/1994), 'De gevolgen van de leerplichtverlenging voor de grootte van de schoolbevolking', *Tijdschrift voor Onderwijsrecht en Onderwijsbeleid*, (1): 19-23.
- VANDERSTRAETEN, R. (1996) 'Analyse van de participatie aan het onderwijs in België', *Tijdschrift voor Sociologie*, 17 (4).
- VANDERSTRAETEN, R. (1996/1997), 'De evolutie inzake onderwijsdeelname: naoorlogse tendensen en prognoses', *Tijdschrift voor Onderwijsrecht en Onderwijsbeleid*, (1): 21-29.
- VERHOEVEN, J.C. & T. KOCHUYT (1993), *Ongelijke onderwijskansen: een literatuurstudie*. Leuven: Sociologisch onderzoeksinstituut.

